

A' 37-dik Kurirhoz tartozó Tóldalék.

A' Felsőleges Tsászféri és Királyi Udvar' sok esztendeig volt Eg-Visgálójának: a' Párisi, Hajniali 's a' t. Királyi Tudós Társaságok Tagjának: a' Bétsi Univerfitásban, az Eg-Visgálásról való Tudomány' Nagy Érdemü Tanítójának, T. T. Hell Maximilián Urnak, 1792-dik Esztendőbenn, Aprilis 14-dik napján történt halálának alkalmatosságával írott Versek, — a' Természetet vizsgáló Böltsékhöz közönségesen:

Még-hal a' Bölts. Salamon.

Böltsék! kik a' Nagy Teremtő munkáit visgállyátok
Azokban az Ő Hatalmós Ujjait tsudállyátok. (1)
Kitsiny Földünk-golyóbisánn a' sok féle dolgokat,
És amaz öblös üregben a' fényes tsillagokat,
Gondos szemekkel nézitek: 's el teltek tsudállás.
Hogy azokat a' Teremtő teremté egy mondás.
Böltsék!

- (1.) "Hogy a' Teremtés munkáiból nyilvánvalóvá leszz az Ifenség: mondja Sz. Pál Rom 1: 20.
— Browné azt mondja, hogy ő két Könyvből tanullya a' Theológiát: egyik írva van, melly az Istené: másik a' Természeté, mellynek levelet ki-terítetttek, hogy azokat minden lássa. A' Csakamabban sohá nem látta, hanem látni meg, és régen ebből tanulth a' Böltségek a' Theológiát.
— Meiners meg-mutattya, hogy a' régi Pogányok (avagy tsak azoknak a' Böltségek) rá-akadháltak a' Természetben az Ifenségre — Linacmann-is azt hiszi.

Nem repül, nem jár; (9) sem a' Hal, fel 's alá
nem úszkálhat (10)

Mint egy meg-fogható testet, két részre el-bontyátok
'S azoknak káros vagy hasznos vóltokat jól tudjátok
Egyik része, az Allatnak felette egészséges,

Eltető az: de a' más rész dögleletes és mérges.
Ez a' mérges része pedig a' Plántát gyarapittya
Fel-nöteti, és mosolygó színekkel vidámittya
Sőt,

pedig a' szabad áerenn vólt, 8 nap alatt, 1 és $\frac{1}{2}$
hüvejnyire fel-nőtt. Hanem, hogy osztánn az
üveg alá áert bortsátottak, a' végre, hogy lássák
meg, ha a' mag ki-kele é? — egy hét alatt 2,
sőt 2 és $\frac{1}{2}$ hüvejnyire-is fel-nőtt. — *Borelli* azt
mondja, hogy a' Plántákban-is van valami, a'
mi az Allatok lehelléséhez sokat hasonlít. *Bonnét*
ugy vélekedik, hogy a' Plánták olyan formán
vezik-bé a' levegő eget, mint a' Bogarak (*Insecta*)
t. i. nem a' Tüdejekkel.

(9.) A' Madarak hogy az áerben repülhessenek, kü-
lönöscn vagynak alcutva. A' Tüdejek nem ol-
lyan szabadon van a' mejjek üregében (in cavo
pectoris), mint a' szoptató állatoknál (*Mamma-
lia*): hanem, egy felől az oldal tsontyaikhoz
nöttek, a' más felől lévő jukakonn pedig, a'
hasokba, a' tsontyaikba (a' mellyek a' *Hunter*
jegyzése szerint üressek) széled a' bé-szívott áer;
a' minek, *Willis*, *Camper*, *Nerrem*, *Silberschlag*
's mások ezt az okát addják, hogy mikor így
az egész testek tele van áerrel, és mint egy át-
tól fel-fuvatott: annál könnyebben repülhessenek,
és a' külső áer, annál inkább el-birhassa
az áerrel teli testeket.

(10.) A' Halak, a' benne lévő, és az áerrel teli
Hójjag segítségével által úszhatnak fel 's alá a' víz-
ben: a' mi meg-tettzik onnan 1. hogy ha a' Hal-
nak

Sőt, a' mit Ti! itt tsudáltok, ez az, hogy a' Plántában
 Annak ki-nyúlt Agaiban, vagy pedig a' Szárában
 Vagynak oly titkos efzközök, a' mellyekben a' mérges
 Levegő, meg kézfittetik, 's lefzsz olyan egéíséges
 Hogy abban az Allat élhet, Izivhattyz tüdejében
 A' mit a' Teremtő rakott mejje két üregében (11)
 A'

nak a' Hójagját meg-likafztyák, 's így az áert
 belőlle ki-erelztik: le-ül a' Hal a' vízben, és töb-
 bé fel sem jöhet. 2. A' Laposs Halban, (mel-
 lyet Linné Pleuronectes Soleának nevez), a' Pla-
 tajzban (Pleuronectes Platessa Linn) 's egyéb Ha-
 lakban, a' mellyek a' víz fenekénn tartózkodnak:
 Hójagot soha sem találhatni. Miképpenn használ-
 lyak a' Halak a' Hójagjokat, mikor fel, vagy alá
 úznak a' vízben? meg van írva a' *Derham Physico*
theologiájában, a' *Richter Ichthyotheologiájában*,
 a' *Bloch* Halakról írott fényes munkájában, 's
 egyebekben. Az ugy nevezett *Cártésius* ördögivel,
 mutattyák a' *Physicában* azt a' Módot, a' mint
 a' Halak bánnak a' Hójagokkal, mikor a' vízben
 fel 's alá kényyekre úzkálnak.

(11.) A' Régiek meg-sem tudták azt gondolni,
 hogy az Aer részekből állana: minthogy a' 4 Pe-
 ripateticum elementumok közzül, egynek tartot-
 ták azt. A' mostani Században, *Hales*, *Black*,
Pristley, *Scheele*, *Bergmann*, *Lavoisier*, 's más
 számtalan Chemicusok sokszori próbálattyaik u-
 tánn, ugy tartatik, hogy az Aernek két része
 van, és mind edgyiknek különös tulajdonságai
 vagynak. Egyikét hívják *Gas dephlogificatum*-
 nak, vagy a' Frantzok szerint, *Principium oxy-*
genumnak: a' másikat pedig *Gas phlogificatum*,
 vagy, *Principium azoticumnak*. Ama könnyebb
 ennél. Amabban élnek az Allatok, 's a' gyertya
 ég: ebbe nem; és innen lehet már azt meg-ma-
 gyarázni, a' miről a' 7-dik Jegyzésben szó vala.
 El

Mi az állat az üveg alatt egy kevésbé, míg t. i. az ott lévő Aerben *dephlogificatum* az az magyarul, *éltető-ég* van: de ha az el-fogy, 's az Aernek a' *dögletes* része a' *Principium azoticum* marad, úgy meg-döglik. Némely Természeti dolgokban, réá akadtak a' Természetet-Vissgálók mind egyik áerre külön külön, és ha mind a' kettőt öfzve-olegyítik, olyan matéria lesz belőle, mint a' Föld-golyóbiása körül lévő Aer, és a' 7-dik Jegyzésben le-írott Aer tulajdanságaival bir. Az öfzve elegyítésben arra vigyáznak, hogy illendő mértékkel *proportió*val tegyék a' két féle áert együvé, t. i. az *Oxygenből* vesznek 27: az *Azoticumból*, pedig 73. — a' mellyből látni való, hogy a' földet körül-vévő Aerben, sokkal több a' *dögletes* áer, mint az *éltető-ég*. — Mint hogy pedig valami 6000 Éftendőktől fogva, sok milliom állatok fogyasztották az *éltető-egyet* mind ekkoráig: nem maradt volna már eddig az Aernek a' *dögletes* részénél egyéb, ha a' Teremtő a' végre egy bölts rendelést nem tett volna. t. i. a' Plánták úgy vagynak alkutva, hogy azok s, az Aernek *dögletes* részében gyarapodnak, — abból tsudállatos móddal *éltető-egyet* készítenek, a' mellyet a' leveleik' szárain, 's a' leveleik alsó-felén, mikor a' Nap süt, ki-gőzölögnek, vagy ki-páráddzanak, a' mint ezt elébb gyanította *Pristley*, az utánn pedig *Ingenhovsz* bizonyosan tapasztalta. Ilyen móddal hejre-állíttyák a' Plánták az Aernek azt a' részét, a' mit az Allatok meg-emésztenek: és az imént említett *proportió* meg-tarttyák. — Az *éltető-égről* meg-jegyzésre méltó még az, hogy abban, magában, hatzor, sőt szintén hétszer tovább élnek az Allatok, mint a' Földünk-golyóbiását bé-borító közönséges Aerben, és azért nevezte azt *Ingenhovsz* *aër vitalis*-nak. — Meg-lehet, hogy a' régi holzfű életű emberek, azért éltek olyan sokáig: mert, friss *éltető-éggel* éltek, — avagy tsak így vélekedik *Bergmann*.

A' magass Hegyeket, mellyek fel-érik a' Felleget (12)
 Kivül fok féle füveket, fát teremnek eleget
 Belől az éretlen Aranyt lassanként meg-érlelik
 Meg-sárgiátyák 's majd belöle idővel a' Pénzt
 verik: (*)

Ugy nézitek mint Istennek hasznos teremtményeit
 Es nem a' vak történetnek tsúfos szüleményeit (13)
 A'

(12.) A' Fellegek nem mindég egy forma magasságnyira vagynak. Riccioli fok mérései után azt mondja, hogy a' fellegeket soha se tanálta fellyebb lenni 25,000 lábnyi magasságnál: *Bernoulli* pedig csak egy negyed rész mért-földnyi magasságra mondja azokat lenni a' föld színetől; és *Ceasar* szerint, vagynak olyan Hegyek, a' mellyek nem csak érik, hanem meg-is haladják a' Fellegeket. De olykor olykor olyan magosan vagynak a' Fellegek, hogy a' leg-magossabb Hegyeknél-is néhány száz ölnyivel fellyebb vagynak. Láta *Bouguer* hogy Americában a' *Chimborazo* felett (a' melly Hegy az egész Föld golyóbitsán most leg-magossabbnak tartattatik) 700, vagy 800 öllel-is felül vóltak a' Fellegek.

(*) — — — — dort im Bauche der Welt.
 Ein unreif' Gold sich färbt, und wächst zu
 künst'gem Geld. — Haller.

(13.) Vagynak olyanok, a' kik a' Hegyeket, a' Föld éktelen részének tartják, minémü a' többek közt *Burnet*, a' ki azt mondja, hogy: *Sohol a' Világon nagyobb rendeletlenséget és zűrzavart nem lehet látni, mint a' millyen van a' Hegyekben és a' Pölgyekben; mert ezeknek se ékességek se jórnások, és fájnt' ugy össze vízszta vagynak, mint az Aerben a' Fellegek, a' részeik között sintsen leg-kisebb egyenlőség-is, a' mellyből azt lehetne kihozni, hogy, ez, vagy ama végre vagynak ugy; itt semmi böltsétség, semmi mesterség sem tettik ki. — És így az ő értelme szerint, ennek az al-
 só*

A' tüzet hányó Hegyekben sokann meg-botránkoznak,
Azzal tartják hogy a' Földnek semmi hasznót nem
hoznak,

Sőt tüzess okádásokkal tesznek pusztításokat
Sok városokból tsinálnak föld's holt szén rakásokat.
De Ti! másképpen itéltek: mert ezek-is hasznára
Vagynak ez alsó világnak, nem pedig ártalmára (14)
Nem-is illik bölts Elméhez, hogy ott gátsot keressén
A' mit a' Teremtő keze formált mesterségesen. —
A' sok ártalmas Piántákat, a' mérges Allatokat
Sokszor úgy rendelitek mint leg-jobb orvosságokat.
Nálta-

---

só Világnak nagy része tsak történetből lett, és
a' Teremtő ennek alkotásával keveset, vagy sem-
mit gondolt. — Szépenn meg-felel *Burné*nak
Derhám, és meg-mutattya, hogy a' Hegyek,
nem tsak az, hogy nem történetből lettek, és a'
Földnek nem tsufofsann fel-nőtt púpjai: hanem
inkább, hogy felette hasznosak, és szükségesek
azok a' Föld színénn.

- (14.) Nem lehet tagadni, hogy a' tüzet okádó He-
gyek eleitől fogva sok károkat tettek, és városok-
kat el-temettek. Így jártak régen Herculanium
és Pompeji a' *Vésuvius* miatt, — 16 városok és
90000 emberek az *Aetna* miatt, vagy -is inkább
a' miatt a' Föld indulás miatt, a' mely annak
a' tűz-hányását okozta 's a' t. Azonban, azt-is
tudják a' Természetet vizsgáló Böltsék, hogy a-
zok nagy hasznára vagynak a' Föld-golyóbiásá-
nak. Mert azokat úgy lehet nézni, mint sok
Tartományoknak szelelő-jukait, vagy kéményeit,
a' mellyekenn a' Föld alatt lévő tüzek ki-me-
hessenek, a' mellyek ha meg-rekednek, föld-in-
dulást okoznak. Innen van az, hogy sok Tar-
tományok nem éreznek az után föld-indulást,
ha Ujj tüzet okádó Hegyek, vagy olly nyílások
támad.

Nállitok a' leg-hafznofsabb Patikabéli fzerek
A' bürök, mazlag, kökörtsén, 's egyéb mérges
gyökerek (15)

A' Scorpió, Varas-béka, 's a' mérges viperából (16)
Kéltit'tek olly orvofságot, hogy a' nyavalyájából

A' beteg meg-gyógyúl, fel-kél, áldja böltsefségeket
Hogy a' mérges nyavalyákban hafznállya a' mér-
geket. —

Az emberek' testét rival, a' midönn meg-nézitek
Élönös figyelmeteliséggel mindjárt észre vézitek

Hogy a' nem-is felette nagy, nem-is kitsiny felette
Eppenn annyi az illendö mint Isten'teremtette (17)

Nem

támadtak rajtok, a' mellyekenn a' Föld gym-
rában meg-gyült tüzes matéria ki-takarodhatott.

(15.) Hogy az említett Plánták mérgesek, meg-lát-
hatni a' *Botanicusoknál*, nevezetesen a' Dr. *Csa-
pó Ur Magyar Éaves Kertyőben* Nro 49, 184, 234:
még-is ezekből felette hafznos orvofságok kézfít-
tetnek, a' mint a' *Materia Medicát* Irói, és a'
tapasztalás bizonyították. Különöfsen a' Bürökröl
azt mondja *Bárá Störök*, hogy, néhány száz font
Bürök *extractumot* adott-bé a' betegeknek, még
is jó lelki-esmérettel állíthattya, hogy soha tsak
egynek-is nem ártott, — sőt azt-is mondja, hogy
a' többek között, *Bárá var Szelent*, a' lábának
egy veszedelmes nyavallyájából, nem lokára láb-
ra állította a' Bürök által.

(16.) Franzius a' Vad-Kertben, és más hitelesebb
Zoologusok mindnyájjan felette mérgeseknek tar-
tyák az említett állatokat: azonban, 'a' gyógyi-
tó erejeket tudják az Orvosok — tapasztaltlyák
fok betegek.

(17.) Völtak ollyan *Lucretius* forma emberek, a'
kik kitsinylették az Emberi testnek molian nagy-
ságát,

Nem a' Földre görbedt, hanem egyenes az állása
 Hogy onnan a' pompás eget a' Lélek mindég látsa(*)
 A' Telinek szine, formája, az ábrázat'-vonási,
 A' Szó, a' lábak-járási, a' kezeknek irási,
 Hogy különbözök láttyátok: 's ama' Fő-Böltsefséget
 Aldjátok, hogy fel-találta ezt a' fok külömbsé-
 get. (18.) —

Belöll az Ember testében van a' Lélek lakása,
 De még ki nem tanultátok, mely helyt van a'
 szállása ?

Az igaz, hogy az Agy-velő olyan pompás kézfület,
 Hogy, mint egy Királyi Székbenn ott a' Lélek meg-
 ülhet.

Az öt Érzenységek-is mint hiv Udvari szolgák,
 A' mit a' testben éreznek, oda mindjárt bé-mondják.
 Még pedig olly hamarsággal leszfz az Izlés, a' Látás,
 Szaglás, Hallás, Tapasztalás: mint a' sebess Vil-
 lámás.

Ha

---

ságát, és azt kérdezték: hogy, miért nem tu-
 dott a' Természet olyan nagy embereket késziteni,
 a' kik a' Tengert is meg-lábbolhassák, és a' magas
 Hegyeket tövekből fel-téphessék? Igen szépen okát
 addja ennek a' többek közt *Derham*, — de a'
 mit ide-le-írni, hosszás volna.

(*) *Pronaque cum spectent animalia cetera terram,
 Os homini sublimis dedit, caelumque tueri
 Jussit, & erectos ad sidera tollere vultus. Ovid.*

(18.) Igen nagy Böltsefség tündöklök abból-ki, hogy
 az Embereknek formájok, szavok, irások 's a' t.
 egy mástól különböznek. Mert nagyobb zürza-
 vart nem lehet a' Világonn gondolni, mint a' mil-
 lyen abból származna, ha az Emberek egy for-
 mák volnának. Ugyan-is, hogy lehetne így, a'

Ha pedig valamit gondol, vagy, parantsol a' Lélek
 Az onnan származó Inak, azt el követni készek (19)
 Azt azonban bizonyosán nem lehet mondanotok:
 Itt a' Helye a' Léleknek! mert a' még eddig titok. (20)

De

jó embert a' rolytól, a' barátot, az ellenségtől
 meg-ismérni? — A' Gileád sűjairól írja az Irás
 hogy az Ellenségeiket a' szavokról esmerték-meg.
 — Tudják a' Törvény-székeken, milyen szo-
 morá következései lenyennek annak, ha seggrik
 ember, csak meg-lehetőfsen tudja-is követni a'
 málnak az Irását. —

(19.) Az Embernek az Agy-veleje, a' melly három
 fontnál szaporábbat nyom egy 100 fontos ember-
 ben, olyan pompás és mellerségesen van készit-
 ve: hogy azt tsukóllás nélkül nem lehet szemlé-
 ni. Hogy az itt mulató Török Követ az ember-
 nek viatzból ki-formált agy-velejét a' napokban
 meg-látta a' *Josephina Academiában*, nagy tsudál-
 kozva így szollott: *Mósi létom már ugy mond a'
 Mahommed szava' igazságát, hogy t. i. az Anato-
 miának, és Astronomiának tudása nélkül, soha sem
 lehet az Ittannak igaz esmérétere jutni.* — Az Agy
 velőből szírmaznak 10 pár Érző-inak (Nervi)
 30 an pedig másunnan vezik eredeteket, és miad-
 nyájjan el-ágadzanak az egész testben. Kőte-
 lelésegek t. ez, hogy érezzenek; 2. hogy a' Lé-
 lek akarattyára, mindjárt mozdittsák azokat az
 Inas-husokat (Musculi) a' mellyeknek a' Lélek
 parantsol. Mind az Érzés, mind a' Mozgatás fe-
 llette nagy hamarsággal esik-meg: de még azt
 fenki sem tudja mitsoda móddal? —

(20.) A' *Physiologusok* különböző értelemben vagy-
 nak a' Lélek' lakó helye felől: és innen meg-
 tettzik, hogy nem tudják bizonyosán. Abban
 még-is többnyire meg-egyeznek, hogy az Agy-
 velőnek valamellyik részében kell annak mulatoz-
 ni.

De vagytok oly reménységgel, hogy talán valahára
Rá akadtok e' nagy Vendég bizonyos szállására.
Az Ember mejjében fakad a' Testet éltető Vér,
A' mely, miat a' Folyó-vizek a' Tengerbe, víz-
fza tér:

Hogy ha a' mesterségesen el-rakott tsatornában,
A' Vért szélyel hordó Érnék sikos tágasságában,
A' Testnek minden tagjait bé-folyta, meg-öntözte
'S így az éltető erejét azokban bé-öntötte.
Mert minden tagnak csak attól függ az elevensége,
Az egészsz Testnek egyedül onnan van egélsége:
Ha, mint a' Fűvet öntözi az Első és a' Harmat,
A' Testbenn-is szépen folyhat ez a' tsuda Főja-
mat. (21)

A' Vért tsudának mondtam: mert hízen Ti! tud-
BCU Cluj / Central Universjatókibrary Cluj
Mely

---

ni. P. o. *Lánzis* azt mondja, hogy a' Lélek az
Agy-velőnek abban a' részében lakik, a' mit
*Corpus callosum*nak hívunk, — *Willis* azt, hogy
a' *Corpora striata*, — *Des Cartes* azt, hogy a' *Glan-
dula pinealis*ban 's a' t. A' leg-ujjabbak között,
Meyer azt mondja, hogy a' *Biedula oblongátában*,
és így nem az Agy-velőben tart a' Lélek szállást.
(21.) Hogy a' Vér a' Szivből, az Élet-erekben (*Ar-
teriae*), és ezekből, a' Vér-erekben (*Venae*) is-
mét vízfza foly a' Szivbe; azt mondja *Blumen-
bach*, hogy már tudta a' boldogtalan *Servetus*; —
de csak hihetőbb az, hogy, *Harveynak* esett a'
leg-először tudtára 1628-dik Észendőben. Mind
a' két-féle tsatornák fokzoros Hártyákból vagy-
nak készítve, mellyek közt a' leg-belsőbb felette
sikos, hogy így az egészsz Testben szabadon foly-
hasson a' Vér, a' mely a' Tagokat táplálja. Er-
re nézve, *Vitalis Latex* az az Éltető-folyamatnak
szeretik a' Vért hívni a' *Physiologusok*.

Mely tsuda részekből áll, ha, *üveg tsönn* vizsgál-
lyátok (22.)

De tsuda ám a' Szivnek-is az az eröss munkája,
Mellyel a' meg-érkezett Vért magából tafzigálja.
A' Kis-gyermek mikor nyugszik még az Anya mé-
hében;

(Az Isten bölts Ujjainak abban a' remekében,
A' holott tsudállatolsan teremnek az Emberek,
Elnék, nőnek, 's majd ki-jönek, ha el-telt az
idejek)

Már ott vér a' Sziv: 's az után mindég fáradhatatlan,
Ejjel nappal hajtya a' Vért a' tessben mind untalan,
Dár a' Vén *Mathu'sálemnek* idejére valaki
Jufson, vagy még tovább élyen, soha sem fá-
rad a' ki. (23)

BCU Cluj / Central University Library Cluj De

(21.) A' Vérnek egyéb részei felett, nevezetesek az úgy nevezett *rér-golyóbisotskák* (Cruor seu globuli sanguinei), a' melyeknek Altallóját egy *Zoll-nak* részénél holzizabbnak, *zoll* részénél pedig rövidebbnek mondja *Haller*. Ezeket a' *Vér-golyóbisotshákat* külömb-külobmb-féle Allatoknak a' Vérekben meg vizsgálta *Hewson*; és úgy találta, hogy a' melly Allatokban ezek, veresek, azoknak az egészféz Vérek-is veress: a' mellyekben zoldek, azokban a' Vér is zöld, és a' melly Allatoknak fehér Vérek van, azokban a' Vér golyóbisotskák fejérek. Nem-is egészfézen gömbölyűek ezek: hanem, némellyektől lapolsaknak, vagy lentse formájuaknak; másoktól pedig tojás formájuaknak fzemléltetnek.

(22.) Nem lehet ugyan bizonyofsan meg-határozni a' Szivnek erösségét: mindazáltal meg-lehetősen hozzá vetnek ahhoz a' Termézetet-vizsgálók. —
Blumen.

De akár merre járjatok e' Testnek rejtekében

Tsudákra akadtok ennek minden fzegeletében.

A' két Tüdőt, a' Beleket, a' Lépet és a' Májjat,

A' két Vesét, és a' Gyomor meleg leplét a' Hájjat,

A' Nyelvet, a' melly a' Szájban az Elmének tol-
máttsa,

A' Fogat, a' melly az étel' örlője és Kováttsa,

A' szolló 's lélezkző Sipot (24), 's a' Nyelő-tső' for-
máját, (25)

A' Fül' belső rejtekeit, a' külső portzogóját,

A' Szemben lévő vizeket, és azoknak hártýáit:

Úgy nézitek mint Istennek tsuda remek munkáit.

Vagy

Blumenbach azt írja, hogy egy meg-lelt ember-
ben, 75 izben vér a' Szív egy Minutábann, és
így, egy Órára esik 4500 *pulsus*. Ha már az
ember fel-teszi, hogy a' Szív 2 *Uncia* Vért talzít
ki magából egyszerre: az egész testbenn lévő
vért, 22 $\frac{1}{2}$ izben talzittya vagy hajtya a' Szív
minden Orábann; még pedig olly sebességgel,
hogy ha p. o. a' Nyak-élet-eret (*Arteria Carotis*)
meg-nyittyák, leg-alább-is fel-szökik belőlle a'
Vér 5 lábnyi magasságra. — Mikor az ember
azzal a' nyavajával kinlódik, a' mellyet *Szív-do-
bogás*nak hívunk: akkor veszi észre, melly erős-
sen dolgozzon a' Mejjben a' Szív; — egészséges
korában pedig tsak alig érzi azt. Azonban a'
tsudállatos, hogy, a' Szív már akkor vér, mi-
kor még a' kis-gyermek a' Világra se jött, és
kevés külömbséggel, szintén úgy meg-kerengeti
a' Vért a' kisded testében már akkor, mint az
után, ha a' Világra ki-jött: még-is a' leg-hoz-
szabb életü emberbenn-is mindég munkában van
mind a' fogytig, a' nélkül, hogy leg-kisebbet is
pihenne valamikor.

(24.) *Trachæa seu Aspera arteria, & Glottis.*

(25.) *Oesophagus.*

Vagy ha a' Mezők' vadait, az Égnek madarait,
 A' Számtalan Bogarakat, a' méjj Tenger Halait
 Meg nézitek: tsudállyátok a' Tzet-halnak nagysá-
 gát (26)

És a' Bogarak szemei' képtelen sokaságát. (27)
 De

(26.) A' *Tzet-hal* (*Bakena mysllicetus* Linn) a' más
 esmeretes Allatok között leg-nagyobbnak tartatik
 az egész Föld-golyóhátsáán. Lakik az Északi
 Pólusnál lévő Tengerben, fő-képpenn *Grönland*
 és *Svalberga* körül. A' mellyeket mostanában
 fognak, nem hozzizabbak 70 lábnyinál: mind
 azért azt írja *Blumenbach*, 's a' Természet Hi-
 storiajának egyéb írói, hogy, többet nyom egy
 Tzet-hal 100 Mázsnál. Hihető, hogy régentenn
 hozzizabbak 's nehezebbek-is találtattak: de most
 nem nőhetnek olyan nagyra, miathogy szüntelen
 fogdóssák. Máiusban és Juniusban negyedél Száz
 Hajó emberek-is ki-mennek Tzet-hal fogai a' Ten-
 gerre, és abban a' két Hónapban, könnyen el-
 fognak 2000 Tzet-halat minden Elztendőhenn.
 Fogják pedig a' 'Sirjáért: mert olyan kövér,
 hogy 90 tonna 'sirt-is ki-ád, egy: és a' Hal-héj-
 jért, a' melly, azokból a' szarú forma laposs táb-
 lákból (*Lamina*) kélzül ofztánn, a' mellyek
 a' *Leske* írása szerént 700-zann-is vagynak a' fel-
 sö All-tsontyában, és fogak gyanánt szolgáltnak.
 Ez a' Hal, sokakban meg-egyez a' szárazona élő
 Szoptatós-állatokkal: a' honnan Linné-is azok
 közzé számlálva még néhány Halakkal együtt.
 T. i. a' Szívének négy ürege van, a' Vére veress
 és meleg, fiadzik, és a' fiát (a' mely mikor a'
 Világra jő, 20 lábnyi forma hozzfűsűségű) téjjével
 szoptattya az Emlőjéből. Továbbá, nem a' Ko-
 potyúján leliell, hanem valóságos Tüdeje van:
 melyre nézve sokszor fel-jön a' Tengerre lélekze-
 tet venni, és ekkor, a' Hajósok szigetnek gondol-
 vánn azt, a' hátánn szeretnének ki-kötöni, a' mint
Bonnét írja.

De a' kik nem látnak jobban a' Vakondoknál még-is,
 A' kit vaknak tart a' Község, tartott a' Régiség-is.
 Nem vak az; — lát a' Föld alatt, -- rá talál ételére
 Mesterséges Minákat ás, játzadozik kennyére (28)
 De azok az apró Férgek leg-szebb Névezést ígérek
 A' kik közzül egy Tsepp - vizbenn sok ezeren el-
 férnek.

Üveg-tsönn által nézitek tsendes a n d a l o d á s s a l
 Hogy ez a' nagy roppant sereg mint küzködik egy
 másal.

Amaz;

(27.) Sok szemekkel birnak némely Bogarak (Insecta). *Leffer*, némellyeknek a' Fejekenn négyet, másoknak hatot látott. *Homborg* és *Lyonnet* némely Rákokban 8, másokban 10-zet számláltak meg. *Reaumur* a' Hiernyó fejének mindegyik oldalán hatot hatot, és így két felől 12. látott. *Swammerdam* írja, hogy a' Scorpiónak 12 szeme van. Meg-számlálta *Leeuwenhoek*, hogy a' Legy fejének mindenik oldalán 8000, és így két felől tizen-hat-ezer szeme van. Egy *Pillaugónak* 17325 szemeit mondja lenni *Puget* egy egy felől, és így két felől 34650. Mikor ezeket a' szemeket fel-mettzik, *anatomizállyák* a' Természetet vizsgálók, a' végre, hogy meg-tuddják ha vajon azok valóságos szemek? úgy találják, hogy valóságos szemek: mert éppen azon részekből állanak a' mellyekből egy Szem szokott állani, és hogy mind egyik szemhez, *Látó-érző-in* (nervus opticus) ágaddzik-el. — Nem egy könnyen hiszi ezeket az ember, ha tsak azt meg nem gondolja, hogy, a' kik az apró Bogarakat Izeretik *anatomizálni*, Nagyító-tsönn (microscopium) által-nézve közzörülük-ki bontzó késetseiket, a' miat p. o. *Bainet* írja *Swammerdam*-ról.

(28.) *Marcus Aurelius Severinus*, *Aristoteles*, *Plinius*, *Albertus Magnus*, 's mások a' Régiek közzül

Amaz; — tsuda fegyverével szomszédját sértegeti,

Bús mérgében e' kis Világ más részébe kergeti.

Misonn; — egy Erősebb miatt élék egy halálos feb.

(Mert itt is hatalmasabb az, a' ki másnál erősebb.)

Ez; — ennek a' Tsepp. Világnak egy tsendes szeg-
letében,

Párjával mulatoz, játszik, forró szeretetében:

Hogy így lakosokkal telyen, e' Tseppnek üreisége,

Kiket fogyalzt a' fok Hadnak pufztító dühös-
sége. (29.)

zül abban a' hiszembben vóltak, hogy a' Vakondaknak nintsenek szemei. *Seger* meg-engedi ugyan hogy a' Vakondak láthat; azt pedig tagadja, hogy a' szemeiben a' meg-kivántató *Nevelészek* (Humores) meg-vóluának. — *Boerhaave* az utóbb látta a' *Víz nedv séget* (Humor aqueus). — *Schneider* már több nedvességet-is vett észre annál az egynél, sőt a' *gerézd forma Hártyát*-is (Uvea) látta a' Vakondak szemében. *Haller* azt írta (in Bibliotheca Anatomica) hogy *Derhám* három nedvességet talált a' Vakondak szemében. És innen már csak el lehetni, hogy a' Természet a' szemnek ezeket a' részeit, nem rakta volna a' Vakondak apró szeméibe, ha azt vakonn akarta volna hagyni. Nem-is vak az, mert a' jól lát, de csak a' Föld alatt, a' hól más Allatok sokana nem láthatnak; és így réa' illik a' Deák Vers:
Valgo circa vocor, video sed acutius, ipso.

(29.) *Iris Sultzer* a' Természet munkáiból vételelt Erköltsi Elmélkedéseibenn (mellyek Magyar nyelv-is olvastatnak) hogy az ember fogai közt lévő matériában, *Leeuwenhoeck* után, igen sok apró Férgeket látott *Nagyító-tósn*, a' mellyen élél olyan nagyokak láttattak a' Férgetskék, mint a' leg-kisebb féle puska-por szem. *Mint-hogy pedig az én Microscopiumom* (így ír *Sultzer*) *egy milliomszor, az az, tíz-száz-ezer-szer nagyobbak mutatja a' testet, mint sem valósággal nagyon innen hi-reltzik, hogy egy szem puska pornyi nagy-*

Egy darbig szemlélődvénn ebben a' Tsepp Világban,
Gyors elmével majd fel száítok abban a' Magas-
ságban :

A' hol több roppant Világok forognak Tengejekben,
Mint a' mennyi Tseppek vagynak a' Vizek' méjsé-
gekben.

ságú tágasságban, egy millió, az az, tíz száz ezer
ilyen' kis Allatotskák férnek - el. Eppen olyan
Igaz ez, (igy ír végre) a' minémü hit-l felett va-
lónak láttzik némellyek előtt. — — Eppen ol-
lyan apró állatotskák jönnek világozásra, ha az
ember valami plántára, vagy annak a' részére,
p. o. borsra, kender magra 's a' t. vizet tölt: 's
innen *Animalia infusoria*, a' nevek. Egy ilyen
Plántáról le-vett tsepp vizbenn, számtalan soka-
ságú férgetskék láttzanak Nagyító-tsönn által,
kik közül némellyekben a' Szív dobogása, és
a' Belek mozgása-is meg-láttzik: némellyek pe-
dig ugy láttzanak, mint ha párosodnának. Nagy
gyönyörűséggel szemlélik ezeket a' Böltsek. *Lee-
wenhoeek*, *Trembley*, *Rösel*, *Ledermüller*, *Linne*,
Hill, *Báró Gleichen*, és a' Természetnek más
Búváriai, nem győzték ezeket eléggé tsudálni. —
Kant azt írja, hogy: „ mikor meg-olvassa a' Ham-
burgi Magaziuban azt, a' mit *Doctor Hill* fel-
jegyzett ezekről, és meg-gondollya, hogy tsak
egy tsepp vizben, mely sok ragadozó Allatok
nemei taláttatnak, a' kik veszedelmes fegyverek-
kel vagynak fel-készítve, a' kik ennek a' Vizi-
világnak más hatalmasabb Tyrannusaitól el-nyo-
mattattnak, és a' kik egy-mást szüntelen üldö-
zik: és ha meg-gondollya, mely sok alattomban
való intselkedések, Erőszak tételek, Zenebonák
történnek egy tsepp matériában: — és akkor
szemeit ha fel-emeli a' Magasságra, hogy azt
a' fel-mérhetetlen tágasságot szemlélye, a' hol
a' Világok mint por szemek ugy láttzanak, —
nints olyan emberi nyelv, a' mely azt az érzé-
kenységét ki-beszéllhesse, a' melly ő benne ak-
kor származik. „

A' hol leg-hamarább a' Hóld'-golyóbisához juttok,
Ha ötven ezer öt száz hetven mért-földet fut-
tok. (30.)

Ugy nézitek ezt a' közel lévő Hóld'-golyóbisát
Mint ennek a' mi Földünknek egy jó 's hív útítársát,
Mert mikor a' Föld a' Napot kerüli, 's elébb halad:
A' Földet a' Hóld kerüli, tölle el sem-is marad.
Meg kerüli az Elztendő mind egyik Hónapjában,
Kerekded de tojás forma hosszúkas karikában (31)
Mint a' Földünk, ez is olyan homályos egy égi-tell,
Tsak azzal a' fzinzel fénylik, a' mit néki a'
Nap fest.

(30.) A' Szerint, a' mint 1751-ben *la Caille a' Jóremélység ki-kötő helyénél* (Caput bonae spei), és *Berlinben la Lande a' Hóld' hely'-külömbözését*, (Parallaxis Luna) ki találták: a' Hóldnak a' Föld-től való közép' szerü távolyságát, 60 Föld' fél-tengejnyire (Semidiameter Telluris, Lásd a' 4-dik Jegyz.) lehet vetni kerek számmal, mely 51570 mért-földet tesz: és bátran mondhatni, hogy ha 30 Föld golyóbisát egy más mellé raknának, — éppen a' Hóldat érné. — És mint-hogy a' Hóld ilyen közel van: leg-jobban esmerik ezt az Ég-Visgálók, — 's leg-többet tudnak rólla mondani.

(31.) Mikor a' Földet kerüli a' Hóld, nem igazi kerektségben, (Circulus) hanem tojás forma hosszúkas karikában (in curva Eliptica) kerüli azt meg: és ez az oka, hogy néha kisebbnek, néha pedig nagyobbak tétzik a' Hóld láttzó Tengeje (Diameter apparens). Ebben a' hosszúkas karikában van a' Föld; és mikor a' Hóld, a' karikájának leg-mesztzebb lévő tsátsánn (apogæum) jár; akkor a' Hóld láttzó Tányérja 's Tengeje leg-rövidebbnek láttzik. — A' Hóld kerülését egy átallyában vévén, meg-esik 27 nap, 7 óra 43 min. 5 Secundum alatt minden Hónap-ban.

Akkor a' Hóld tányérjának van kerek setéttsége,
Mellyet vetett a' mi Földünk setét gömböllyü-
sége. (32.) — —

Igy a' Hóld-Változásinak már okát adhattyátok:
Néha tele, vagy kevéssé, 's néha m'ért nem lát-
tyátok?

Ha az innekső felére rá süt a' Nap egészszén,
'S így azt meg-világosította: akkor Hóld'-tölte
lészen.

Ha pedig a' Nap sugári sütik a' más oldalát:
Hóld' fogyta leszsz: és az égenn Hóldat az ember
nem lát.

Hanem, elébb menvénn a' Hóld hofszú karikájában,
Lassan úgy érkezik a' Nap' sugári' erányában:
Hogy a' már világos szarvát erre felénk fordította
Ujság leszsz, 's majd a' Világát jobban jobban uj-
jította. — —

Mikor a' Nap és Hóld között a' Föld esik közepénn,
Ugy hogy egy más ellenében, keresztül esnek
éppenn:

---

ban. (Menfis Periodicus) — Mikor a' Hóld tölünk
leg-melzszebb jár, 78; mikor pedig leg-közelebb,
54 Föl' féi tengejnyire esik.

(32.) A' tele Hóld, némelykor úgy el-vezti min-
den világosságát, mint ha Nap keletről Nap-nyú-
gotra valami kerek fekete Tányér járna előtte,
és ezt hívják Hóld-fogytkozásnak. Tsak telé
Hóldkor esik az meg, de akkor sem mindég, ha-
nem tsak, mikor a' Hóld' közép pontya közel
esik a' Nodushoz, az az, ahoz a' Helyhez, a'
melly a' Napnak éppen ellenébe van, és így
a' hova, a' Föld setét golyóbisa ilyenkor árnyé-
kot vét. És így egészsz Elztiendő is van, a' mely-
ben egy Hóld fogytkozás se esik, a' millyen va-
la 1781 és 1788: minthogy azokban az Elzten-
dőkben akkor tölt-meg a' Hóld, mikor a' No-
dus-

De a' Hóld-is kerül a' Nap és [a' Föld közzé fokszor:

Meg setétül a' Nap, és van Nap'-fogyatkozás akkor.
Vagy-is inkább a' mi Földünk szenved Homájjóságot,

A' közben álló Hóld miatt nem lát Világosságot:
Mert a' Hóld, egy setét lámpás, 's ha nézünk a'
Nap felé,

A' túl álló Napban csak a' Hóld kerül szemünk elé.
Még pedig, ha az Hóld közel jár a' karikájában
Hozzánk, a' Nap pedig mesztzebb jár hozfzúkás
úttjában:

Ugy a' Hóld *lázó Tengeje*, nagyobb lesz a' Na-
pénál;

Igy a' Nappal setétebb lesz, egy setét Ejtzakánál.
Az emberek meg-remülnek, lesznek mint egy fél-
hóltak,

A' fok madarak a' Földre le-esnek, le-húllanak.
A' tsillagos ég körpittyá csak meg-nyílik hirtelen,

A' tsillagok' fényes Ser'ge fénylik addig szüntelen;
Mig a' Hóld útnak indulván, a' Nap előli el-kerül,
A' Nap-is arrább mozdulván, ki sűt 's mindjárt
fel-derül, (33.)

dustól leg-mesztzebb vól. Rend szerint pedig,
két Hóld fogyatkozások szoktak lenni minden Eiz-
tendőben, mellyeknek egyike, két Hónappal esik
a' másik után. Hogy a' Hóld-fogyatkozás való-
sággal onnan esik: mert a' Hóld a' Föld árnyé-
kába ér, meg-tettzik onnan, hogy, ha az ember
azt mint bizonyost úgy tartja; előre meg-mond-
hat minden Hóld' fogyatkozásokat. — *Bode* en-
nek a' Századnak a' végéig már fel-vetette, hogy
hány Fogyatkozások lesznek addig a' Hóldban,
's mikor esnek?

(33.) Ezt hívják *Nap egészfz Fogyatkozásnak* (*Eclipsis solis totalis*), a' mit mindég különös törté-
netnek tartottak az emberek eleitől fogva: mint-
hogy, nappal, csak egyszerre elő-áll a' setétség,
a'

Ha pedig a' Nap a' Földhöz közelit járásában,
 De a' Hóld mezszüre esik hozszúkás abroncsában;
 Kisebbnek tettvéni a' távol esett Hóld karikája,
 A' hozzánk közel jött Napban úgy setétül homálya
 Hogy a' környéke világos ennek, gyűrű formában
 Középen pedig egy homály van széles tányér-
 jában. (34.) — —

A' Setét Hóld'-golyóbisánn sokféle *Motskok* vagynak,
 A' mellyek között némellyik kitsinynek, másik
 nagyok

Láttzik; — ha tsak puszta szemmel néz - is vala-
 ki bele:

Mikor a' Hóldnak egy része Nap' világgal van tele.

a' mely, ha nem nagyobb, de sokkal érezhetőbb az éjjelénél. A' Nap Fogyatkozásai soha sem eshetnek egyébkor, tsak Hóld' Ujságakor; a' honnan, a' melly Nap-Fogyatkozásról szó van Mát. XXVII: 45, azt nem lehet természeti Nap-fogyatkozásnak tartani. — *de Vaucel* fel-számllalta, hogy 1774-től fogva, 1900-ig, Párisban 59 Nap-Fogyatkozások lesznek, de egy sem lesz egészsz közzüllök, *annularis* - is tsak egy lesz, u. m. 1847 ben October 9-dikénn.

Felső *Lusatidbann Budisai Orvos, Liefmann*, 1706-dik Eszt. Május 21-dikénn, mikor egészsz Nap-fogyatkozás volt, sok más nézőkkel együtt, a' Nap előtt álló Hóld setét tányérjában három tsillámló helyet látott, 's abból azt következtette, hogy a' Hóld jukas, és ezen a' jukonn, által süttött a' Hóld háta megett álló Nnp. *Halley*, és *Loville* majd olyan formát láttak 1715-ben Május 3-dikánn *Don Ulloa* hasonlót látott 1778-ban Junius 24-dikénn *Sz. Vintzentz* és *Tercera* szigetek közt. Alább a' 37. Jegyz. még lehet látni, mi légyen az.

(34.) *Ecliplis Solis Annularis.*

De, egy jó Üveg-tsönn által sokkal inkább láthatni,
'S e' Mótásokat (35) nagy Bértzeknek méltánn lehet tartani.

Fel-is mértétek okosán ki-gondolt szerzfámokkal
A' Hóldnak magass Hegyeit; 's bizonyos öl-fzámokkal.

Fel - vetettétek hogy mennyi eggynek a' magassága, (36)

Ahoz képest, a' milyen nagy a' Hóldaak vastagsága?

Es bár a' Hóld sokkal kisebb a' Föld'-golyóbisánál,
Szine, Karikája kisebb a' Föld'-karikájánál:

Még-is ott sokkal magassabb Hegyeket szemlélhettek,
Mint a' Földön, a' hól minden Hegyeket fel-mértétek.

Söt némelyik Hegy, ha nézzük, mint egy *Aetna* úgy látzik,

Vagy mint a' *Vesuvius*nak tüzes, szint' úgy szikrátizik. (37.) —

(35.) Macula Lunares.

(36.) A' mi Földünk-golyóbisának a' Szine, 14-szer te nagyobb a' Hóldénál; amannak a' Tengeje 3 és 7-halvizabb ezénél: — még-is nagyobb Hegyei vannak a' Hóldnak magához képest mint a' mi Földünknek. — A' Hével mérése szerint, egy Hóldbeli Hegynek a' magassága 2629 *Toise* (egy *Toise* teszen hat lábát, vagy, két singet): holott *Péchiacha*, melly, egy a' magassabb Föld' Hegyei között, nem nagyobb 2430 olyan mértéknél.

(37.) Két nagy Természet vizsgálók, u. m. *Lichtenberg* Göttingában, és *Aspinus* Pétersburgban egyszer mind egyet gondoltak, és azt mondták, hogy a' Hóld' Hegyei, tüzet okádó Hegy természetűek 's eredetűek. — Nem sokára ezek után,

Természet szerint kell hát már ott Völgyeknek-is lenni:
Mert Hegyeket Völgyek nélkül nem is lehet képzelni.
Vagynak-is ott valósággal Völgyek; -- és nem Ten-
gerek

Azok: a' mint közzületek mondták fok Bölts em-
berek.

Avagy tsak még eddig inkább azt lehet állítani,
Hogy a' mi nem Hegynek láttzik, Völgynek kell
azt tartani.

1783-ban Május 4 dikénn, egy tsillámló punktu-
mot látott *Herschel* a' Hóld' setét részében, és
azt ítélte rólla, hogy a' valóságos tüzet okádó
Hegy. — *Bode* írja, hogy 1783. Mártzius 16-di-
kánnn hasonlót látott a' Hóldban egy 5 lábnyi
Üveg-tsönn által, egy valaki. — 1787-dik Eszt.
Április 19-dikénn, ismét három tsillámló punktu-
mokat látott *Herschel* Hóld *Uisógakor*, a' Hóld se-
tét részében, és Május 18-dikánnn újra látta azo-
kat, és azt mondja, hogy egyiknek a' *torha*, a'
hól a' tüzet hánya (Crater), bir 6 Anglus mért-
földnyi kerülettel. Ugyan abban az Esztendőben,
Május' 19, és 20-dikánnn Gróf *Brühl*-is szemlelő-
je vólt *Londonban* azoknak a' tsillámló punktu-
moknak. — *La Lande* írja, hogy *Novet* a' ég-
vizsgáló Toronyból, egy tsillámló punktumot lá-
tott a' Hóldba, és a' nagysága annyi vólt, mint
a' millyen a' 6-dik nagyságú Tsillagnak (Stella
6-æ magnitudinis) a' nagysága. — 1788-ban Ápri-
lis 9 és 10-dikénn ugyan azt látta *Zach* Gothá-
ba: — ugyan azt, ugyan akkor látta *Bode*-is. —
Ugyan tsak Április 9-dikénn, látott *Schrüter*-is
egy kis tsillámló punctumot a' Hóld setét részé-
ben. — — Ezek a' tsillámló punktumok, a'
mellyeket oly fok derék emberek, és oly fok féle
Hellyeken láttok, valyon, valósággal tüzet hanyó
Hegyek é? nem egészszén bizonyos, de nagy se-
lölle a' Hihetőség. És ebből meg-lehet azt is ma-
gyarázni, a' mit oda fellyebb a' 33-dik Jegyzés-
ben

Az a' vélekedések vólt *Hevelnek 's Ricciolnak*,
 A' kik midönn egy Hóld' tányért papírosra raj-
 zolnak:

A' setétesebb Hellyeket, festik mint Tengereket
 A' több részét úgy írják, mint kisebb 's nagyobb
 Hegyeket. (38.) —

Minthogy pedig nem egészen bizonyos, ha laknak-é
 Emberek a' Hóldban? és ott FöldesUrak vagynak-é?
Langrén 's a' híres Ricciol, ketten egyet értettek,
 A' Hóld jó féle Földének előre neki mentek:

Ki ki egy egy jó darabot, ott magának ki-mettzett,
 A' hol jónak erányzotta, 's a' szájjnak szemnek
 tettett.

A' többi részét fel-mérve, más Böltseknek engedték
 'S így a' Böltseket a' Hóldban Földes Urakká
 tették. (39.)

ben mondánk, hogy *Liesmann, Halley 's a' t.* lát-
 tak a' Nap egészfiz fogyatkozásakor.

(38.) A' Hóldat minden motskaival együtt le-raj-
 zolni próbálta már *Galilei* 1610-dik Elztendő-
 benn: de a' fok híjjával vólt. *Hével* 1647-ben;
Riccioli pedig *Grimáldi* után ujjat adott-ki 1651-
 benn. Mind *Hevel*, mind *Ricciol* úgy gondolták,
 's úgy-is rajzolták-le e' Hóldnak nagyobb setét
 motskait, mint vizeket és Tengereket.

(39.) *Hével* a' Hóld motskainak, olyan neveket
 adott, a' millyenekkel hivattattnak a' mi Föl-
 dünknek a' Rélszei, p. o. *Perfia, Peloponnesus,*
Mare Eoim, Mons Olympus 's a' t. *Langrén* pe-
 dig, és ő véle *Ricciol*, a' Hóldnak kisebb részeit
 a' Tudósok nevről, a' nagyobb Vidékeket pedig
 más névről nevezte-el, 's úgy rajzolta le-is. p. o.
Plátó, Brahe, Snellius, Ricciol, Langrén, Mare
Nectaris, Mare Tranquillitatis, Mare Serenitatis,
 's a' t. Még máig-is azokkal a' Nevezetekkel él-
 nek az Eg-Viszálók, a' mellyeket a' *Ricciol Hóld'*
rajzolattyában (Tabula Selenographica) találának.

Talpára esett dolog ez. — Mert a' ki böltselkedik
Itt a' Földönn, hiszen! a' tsak szegénységgel külf-
kődik.

'S nem hogy meg-ajándékoznák egy kis *Uradalommal*:
Fel se veszik, -- söt többnyire nézik nagy úna-
lommal.

Jól esik hát hogy e' Földről, a' Hóldba ha fel-szálltok
Böltsek! mindjárt kész jószágra 's kész szállásra
találtok.

Tsak rajta! böltselkeddjünk hát, bár itt nehezenn
élünk:

Hiszen! e' nem sokáig tart, majd ott jobb időt érünk.
De jajj! — sajnálom felette, hogy biztató szót
adtam

Mig a' *Rajzolatot* nézém, egy nagy bajra akadtam.
Nints már a' Hóld' golyóbisánn tsak egy Helly - is
BCU Cluj / Central University Library Cluj

Mert a' Hóld'-mérő *Ricciol*, olyan mesterségesen
Fel-mérte azt; 's minden részét ugy fel-tudta kutatni,
Hogy *Columbus* vagy *Cook* nélkül, ott Ujj földet
nem kapni.

Böltsek! mit tévők lefztek hát? a' kik a' Hóld' mé-
réskor

Még *Világonn* sem vóltatok, 's nem éltetek még
ekkor.

Mit tsináltok Magyar Böltsek! kiknek semmit sem
adott

Ricciol a' Hóldban, 's onnan egésszen ki-tagadott.
Mert ha a' Földes Uraknak nevét sorba vizsgállyuk
Magyar Névnek tsak hírét-is azok közt nem
talállyuk.

Nints a' Hóldbann egy Magyar-is, mind idegen Nem-
zet az,

Dánus, Olafz, Spanyol, Anglus, Görög, Frantz,
vagy Német az.

Mint ha a' Magyarok-földje egy Böltset sem nevelne,
 Mint ha Vitéznél egyebet semmit-is nem termene.
 Tsak el-mellőzik a' Magyarat mindég! -- még -- a'
 Böltsek-is

Nem adnak Hellyt a' Magyaroknak, tsak! -- irigyek
 ezek is.

Pedig, ditsekedés nélkül mondom Hazám képében,
 Hogy lok derék Böltset nevel, 's nevelt már ke-
 belében.

A' kik a' Külső Böltsekkel mindég meg-mérkezhetnek
 A' hol ezek, ott azok-is magoknak részt kérhetnek.
 Hogy adjuk hát a' Magyaroknak jufsát ki a' Hóldból-is?
 Meri azt mint másuak, ennek-is ki kell mérni ab-
 ból-is.

Nofza Böltsek! míg a' Hóldból felmennétek az Égre
 A' több Tsillagokat nézni; hajtsuk ezt a' pert végre.
 A' ki tórsökös Ur aztat meg nem kell háborítani,
 A' dolgonn lehet, sőt keil-is, másképpen igazítani.
 Így, hogy, a' mit a' Hóld'-mérők Viznek hittek 's
 tartottak,

És így a' Földes Urak közt, a' mit fel nem olt-
 tottak: (40.)

Mint nem viz, hanem száraz Föld, a' későbbi Bölt-
 tsek közt

Mennyen osztályra; de legyen Magyar-is ám
 ezek közt.

Minden Nemzet azt a' Böltset, a' kit Hazája nevelt,
 'S a' halhatatlan Böltsefség Magafsára fel-emelt,
 Maga elégitte azt ki: én-is a' Magyarokat
 Ki elégittem 's mutatom, itt igaz jószágokat.

De

De csak két Magyarnek lehet ez úttal gazdálkodnom
Több Magyar Böltsnek most a' részt nem lehet ki
mutatnom

A' *Tsëndeségnek Tengerét*, (41) (*Béda* szomszéd-
ságáig,

Nyulik az, és el-ér a' Bölts *Plinius* jószágáig,
'S a' *V. truviuséval*-is határos) addjuk *Hellnek*: (42.)
Mert annál jobb Földet soha a' Hóld'-mérők nem
lelnek.

Ama

(41.) *Mare Tranquillitatis*. Így van a' Hóldnak egy
réize nevezve azon a' Hóld' Táblán, a' mit *Ric-
ciol* rajzolt.

(42.) Született ez a' híres Eg-visgáló Bölts, Magyar
Országban T. N. *Hont* Vármegyében *Selmetz* Bá-
nya Városban 1732-dik Elztendőben. — A' *Jé-
sus Társaságába* bé-állvára, nagy dicsérettel ta-
nítottja' két Haza Oskoláiban, a' honnan Bétsbe fel-
érkezővén, igen nagy hirre névre kapott idővel még
a' külső Országok előtt is. Leg-inkább öregbitte-
te betűlletét az, hogy midőn 1769-dik Elztendő-
ben minden Európai Királyok 's Fejedelmek a'
nevezetesebb Eg-visgálókat el-küldöztek volna
szerte széjjel, hogy a' *Vénus tsillagának*, a' *Nap*
Tányérja előtt *lejendő el-meneteletét* figyelmetes sze-
mekkel látnák 's néznék meg; Dániának és Nor-
wégiának akkori Királya *Vil-dik Christján*-is fel-
kélítetett egy néhány Böltsöket, a' kiket az Északi
részre küldene-el az említett végre, és ezen *Követ-
teseknek* a' Fejévé, akkori Fels. Királyné Alfizon-
nyunk' jóvá hagyásából, Néhai T. T. *Hell* Urat
tette. A' követségben mint egy s Elztendőt töl-
tött-el *Hell* Ur; a' *Vénus* Tsillagát pedig, *Ward-
husban* az említett Elztendőben, Junius 3-dikán
szemléltette a' *Nap Tányérjában*. Horizason le-ir-
ta ezt az útazását ez a' Tudós, és izáncókozott

Ama Friss - Erő' - Tengerét (43) Madarasinak mér-
jék (44.)

A' melynek széles határi Langrén jóízűgit ériék.
A' Szemlézéd Langrénnak mond-meg, majd Kedves
Madarasim,

Hogy híjában irigykedett! mert már az én Ma-
gyarim
Mag-nyerték a' Pert; 's ki-vették a' Hóldból is
julsokat.

Kár vólt minap-is el-fogni érdemlett jutalmokat!
Igy már ha a' Hóldat öfzve jártátok, fel-mértétek:
Tovább futvánn, majd a' Vénus tsillagához ét-
keztek.

A' Hóldnál sokkal meszsebb van, (45) ez a' Vénus
tsillaga

BCU Cluj / Central University Library Cluj ^{A'}

3 Foliánt Darabba azt ki-adni. Ennek az Utazás-
nak a' Summáját, és a' T. T. Hell Urnak egyéb
munkáit le-írja Tifzt. Pater, *Horányi in Memoria
Hungarorum &c. Part. II: sub voce Hell.*

(43.) Terra Vigoris. Ez-is a' Ricciol rajzolatlyá-
ban van.

(44.) Fő Tifztelendő Kánonok Madarasi János Ur,
b. e. Hell Urtól tanulta az Eg-vizsgálásról való
Tudományt itten Bétsbenn, olly véggel, hogy
Egerbenn, az Eg-vizsgáló Toronyban, a' Tsilla-
goknak alkalmas Visgálója lehessen. Melly ma-
gafsan fel-ment ebben a' Tudományban a' Fő
Tifzt. Kánonok Ur: jól tudják azok a' kik a'
Tudományt-is értvénn, a' b. e. Hell Urnak ezen
Nagy Tanítványával szemben lehetek.

(45.) Mikor a' Vénus hozzánk leg-közelebb van:
3060 Föld tengejnyire élik tőlünk; a' leg-mes-
zebbi távolsága pedig 20940. Föld tengej-

A' melly a' Napot kerüli minden Társ nélkül
maga. (46.)

Attól vezzen költsönözve ragyogó fényelséget

Mert külömbenn látni benne homályos setétséget,
Es ha, mikor jár a' maga hoszfú karikájába,

A' Nap elébe áll; akkor ennek a' Tányérjába
Látunk egy homályos motskot: de a' tsak ritkán esik:
'S'ha meg-esik, azt a' Böltsek nagy kívánsággal
lesik. (47.)

A' több *Bujdosó-testek*-is fénylenek nem magoktól,
Tsak azzal a' Fénnyel birnak, a' mit veznek a'
Naptól,

Ezek felett *Urania* egy jó nagy útát tészén

Két ezer két száz milliom Mért földre megy egészen.

Sok ezerek ezek felett az *Allandó Tsillagok*

A' kik nem költsön világgal birnak, fénylenek ma-
gok.

(46.) Némelleyek ugy vélekedtek, mintha a' Vénus-
nusnak *Darabontya*-is (Satelles) volna: de a' még
eddig nem bizonyosodott-ki.

(47.) A' Nagy *Halley* nem kívánt egyebet életébe,
tsak hogy meg-érhetné azt az időt, a' melyben
a' Vénus által mennyen a' Nap-tányérja előtt:
de ő azt nem érhetette. Ritkán esik a' meg, hogy
a' Vénus a' Nap elébe eszen, és *Halley*, XII.
Században, tsak 17. izben írja, hogy a' meg-
történik. A' leg-utolsó esett 1769-dik Elztendő-
ben, és nem volt a' Világnak olyan szegelete,
a' honnan azt ne nézték volna az Europai Eg-
Visgálók. Ezt az egészfű készületet szépen le-
írja *La Lande*. Már nem esik egy hamar a' Vé-
nus a' Nap elébe. Leg-hamarébb fog esni 1874-
dik Elztendőben December 8-dikán. A' többi
lelész 1996, 2004, 2109, 2117 Elztendőben.

'S köztök a' midőn járkáltok, el - telvéa t'udóllát,
 Vallást teszték az Istenről, ilyen fel - kiáltás:
 „Oh! magasságos Egeknek gyönyörű bölcsenati:
 „A' bölcsenatonu ragyogva, tündökölő csillagzat!
 „Tellyesek vagytok mindnyájjan az Űr dicsőségével:
 „Ki titeket fel - függesztett 's tart hatalmas kezével.
 „Aldott a' ki az Egeket 's a' Földet teremtsite,
 Magát a' Teremtésibea nyilván valóvá tette,, —
 A' mikor a' Magallágra emyire hatattatok
 Böltsék! akkor kell a' Földre hirtelen le - szállnotok.
 A' Föld porába keil térni, a' honnan formáltotok
 Az a' romlandó test, melyben Bölts Elmétek lako-
 zott.

Ista Bétsben

BCU Cluj / Central University Library Cluj

SEGESVARI ISTVÁN.

